

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRATA

REVUE DE L'INSTITUT DES SCIENCES
LITTÉRAIRES DE L'ACADÉMIE
HONGROISE DES SCIENCES POUR
L'HISTOIRE DU LIVRE ET DE LA PRESSE

114. ÉVFOLYAM 1998/4. SZ.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG — COMITÉ DE RÉDACTION

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

BORSA GEDEON

FÜLÖP GÉZA

KULCSÁR PÉTER

MONOK ISTVÁN

NAGY LÁSZLÓ

ROZSONDAI MARIANNE

VIZKELETY ANDRÁS

Technikai szerkesztő:

TÓDOR ILDIKÓ

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Magyar Posta Rt. Hírlap-előfizetési és Elektronika: Posta Igazgatóságánál (HELP). Budapesten előfizethető a HELP kerületi ügyfélszolgálati irodáinál, a hírlapkézbesítőknél, a Hírlapelőfizetési Irodában (HELIR), 1089 Budapest, Orczy tér 1., levélcím HELIR 1900 Budapest, vidéken a postáknál és a kézbesítőknél. Példányonként megvásárolható a következő könyvesboltokban: a *Balassi Kiadó* könyvesboltjában (1023 Budapest, Margit u. 1.), az *Írók Boltjában* (1061 Budapest, Andrássy út 45.) és az *Osiris Kiadó* könyvesboltjában (1053 Budapest, Veres Pálné u. 4–6.).

Előfizetési díj 1998-tól egy évre 1000 Ft.

Külföldön terjeszti a HESS ANDRÁS KERESKEDELMI KFT. (H-1300 Budapest, 3. Pf. 290.).

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A Tanulmányok rovatba szánt kézírathoz 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 30 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők a korrekcióra visszaküldésével egy időben.

amelyben pedig megtalálható több száz Bukarestben őrzött nyomtatvány leírása. Ilyen és ehhez hasonló, korszerű és fontos bibliográfiai hivatkozás helyett a leggyakrabban Graesse közel másfél évszázados, mára már bizony meglehetősen megkopott munkája olvasható. Úgy tűnik, hogy a katalógus elkészítéséhez Rodica Maiorescu sajnos kénytelen volt nélkülözni a modern szakirodalom jelentős részét.

Több magyar, illetve hazánkban tevékenykedett szerző munkáját is őrzik Bukarestben: pl. Bonfinit kilenc (175–183. sz.), Temesvári Pelbártot (1038–1043. sz.) hat, Sambucust (1179–1180. sz.) és Werbóczyt (1370–1371. sz.) két-két példányban. Emellett számos más magyar vonatkozású, részben meglehetősen ritka, ún. „Neue Zeitung” is található a katalógusban, amely hazai eseményekkel foglalkozik.

A bukaresti katalógus számunkra talán legérdekesebb része a kötetek volt tulajdonosainak mutatója. Ez természetesen csak a könyvekben ma fellelhető tulajdonosi bejegyzések alapján volt összeállítható. Ebből kiderül, hogy a mai nemzeti könyvtárban négy nagy, egykori román gyűjteményből őriznek jelentős számban 16. századi nyomtatványokat: Nicolae Bălcesu, Ion Brătianu, Constantin Karadja és a nemzetközi kulturális kapcsolatok román intézete. Rajtuk kívül nagyobb számban mindenek előtt Erdély területéről kerültek ide ilyen kiadványok a román fővárosba.

A nagyváradi római katolikus káptalan könyvtárából – három különböző elnevezés alatt – összesen nem kevesebb, mint 69 kötetet őriznek most ott. Két egykori szász evangélikus gimnáziumból is jutottak oda szép számban ilyen könyvek: Szászsebesről (28 db) és Besztercéről (14 db). De akadnak magán személyek is, akikről ötnél több kötet található az egykori tulajdonosok mutatójában: az aradi Mayerhofer Antal (21 db), Teleki Imre (12 db), Tokody György (8 db). Kisebb számban több erdélyi köz-, illetve egyházi könyvtár, valamint magánszemély tulajdonából került 16. századi nyomtatvány a mai román nemzeti könyvtárba: a nagyváradi premontreiektől (két megjelölés alatt összesen 9 db), a brassói ferencesektől

(két név alatt összesen 5 db), Ipolyi-Stummer Arnoldtól (3 db), Csíki ferencesektől (3 db), Susich Károlytól (3 db). Egy-két könyv több tucat más erdélyi könyvtárból származik.

Igen érdekes a mai Románián kívüli területekről Bukarestbe jutott kötetek korábbi tulajdonosainak jegyzéke. Akad itt a berlini és müncheni állami könyvtártól az esztergomi érseki és a debreceni református kollégiumon át az Országos Széchényi (4 db – részben duplum) és a budapesti Egyetemi Könyvtárig számos gyűjtemény. De nem érdektelen a 18. század második felében feloszlott rendi könyvtárak állományából származó kötetek mozgásának nyomon követése a Kárpát-medencén belül, majd onnan Bukarestbe. Ezekre jó példa a leleszi premontreiek öt, a brassói és a kolozsvári jezsuiták három-három kötete. Itt lehet megemlíteni, mint jellegzetes hibaforrást, amely számos, nem magyar vagy szlovák szakirodalomban fellelhető. Pozsonynak 1919-ben alkotott „Bratislava” névformáját ugyan sűrűn cserélik a latin „Wratislavia”-val (Boroszló, korábban a német Breslau, ma a lengyel Wrocław). Ebben a katalógusban is több, egykori boroszlói személy „Bratislava” megjelöléssel szerepel.

Mindent összefoglalva, a bukaresti katalógus – néhány fogyatékosága ellenére is – értékes adatokat nyújt a Délkelet-Európa könyvtörténetével foglalkozóknak.

BORSA GEDEON

Bukvar jazúka ruszago: sz procsim ru-kovogyijem nacsinajuscsh ucstiszja. V Budine [Buda], 1799. [2. kiad.] Reprint. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke kiad., 1998. S. a. r., utószó: UDVARI István. 84 l.

Az Országos Széchényi Könyvtár régi szláv nyomtatványait már avatott szerzők leírásaiból viszonylag jól ismerjük, legyen elég itt Bor Kálmán és Borsa Gedeon nevét említenünk. A „régii”-nek ugyan nem minősülő, ám kultúrtört-

ténetileg figyelmet érdemlő 18. század végi nyomtatványok feldolgozására ezideig kevesebb energiát fordított a kutatás. Ennek okai között feltétlenül meg kell említenünk a szakemberhiányt, illetve az együttműködés hiányát. A jelen kötet gondozása például speciálisan ruszinisztikai kompetenciát, az ukránhoz és a kelet-szlovákhhoz közel álló kárpátaljai etnikum nyelvének és kultúrtörténetének ismeretét, másfelől ugyanakkor komoly művelődéstörténeti, adott esetben egyháztörténeti és katekétikai, s feltétlenül könyvészeti, kollacionálási jártasságot igényel.

Az előbbi, jelesül a ruszin filológia nemzetközi színvonalú művelése jellemzi Udvari Istvánt és nyíregyházi műhelyét. Kiadványaikat, rendezvényeiket már többször ismertettük (MKsz 1993. 121–122., MKsz 1994. 100–101., MKsz 1995. 345–348., MKsz 1998. 77–81.). A legutóbb recenzált Kutka-féle „Kis katekizmus” méltó folytatása lehetne a most kiadott ábécés-könyv. Azonban szemünkbe tűnik az előzőhöz képest a reprint gyengébb minősége, a belső címlapon rosszul elhelyezett raktári címke – amit megfelelő eljárással ilyenkor el lehetne távolítani, és ha precíz lenne a lelőhely feltüntetése, abból úgyszólamint kiderülne –, valamint az, hogy a figyelmesebb szemlélő észreveheti ugyan az első kiadásból közölt címlapot és egyik oldalt, valamint a negyedikből is ugyanennyit – ám arra még az impresszum sem (!) utal, hogy a jelen reprint a szóbanforgó könyv második kiadását nyújtja. Igazán nem ártott volna tartalomjegyzékkel is ellátni e kis kötetet, hiszen a borító, az első ötvenhárom oldal, sőt az impresszum alapján sem tudjuk a kiadás sorszámát, de a sokféle nyelvészeti kérdésre kiterjedő kísérőtanulmányban is jobban tájékozódnánk a tartalomjegyzék alapján, ha lenne. Feltűnik azután az első és a negyedik kiadásból közölt lapokon a tollal, kézírással ábdált felirat: „1797 részlet”, illetve „1846 részlet”. Így, pont nélkül. Mivel ezen részletek elé (1797 + 1846 = 2643 darab részlet elé) úgyszólamint bekötöttek egy teljesen üres paginát, két számozatlan szűz oldalt, minden takarékoság mellett is lett volna hely a filológiai precízebb és természetesen

nyomtatott formátumban közölt magyarázat számára, amelyben az évszám után talán kiteszik a pontot.

Igényességünket – a magyar helyesírás szabályai, valamint a reprintkiadványok tudományos színvonalú gondozásának gyakorlata mellett – az is indokolja, hogy a 63. oldaltól kezdve (amely a kötetben a modern pagináció kezdete) mind ruszin, mind magyar nyelven „Utószó helyett...” címmel közölt kísérőtanulmány filológiai alapos, bőven irodalmazott, színvonalas munka. Udvari elemzi a korábban megjelent ruszin ábécés-könyveket, s a jelen munkát, amelyet szerzőségi adat híján a kutatás Ioann Kutkának tulajdonít. Utal az első kiadás nyelvi eltéréseire is (szerbizmusok, 68. illetve 75.), bár nem indokolja semmivel, miért nem az első, hanem a második kiadást adja közre: Fizikai állapot, az első kiadás talán hiányos példánya? Kultúrtörténeti jelentősége kisebb? Esetleg a ruszinista kiadó fontosabbnak tartja a ruszin népi nyelvhez közelebb álló másodikat? A filológia nem barkochba játék. Mindenesetre, a Magyarországon egyetlen, tanszéki szintű ruszin filológiai műhely vezetőjének, a ruszin filológiából akadémiai doktori fokozatot szerzett Udvari professzornak munkásságát ismerve, a recenzens feltételezi, hogy a kiadvány célja egyebek mellett a ruszin szellemi élet ápolása lehetett. Nagy kár, hogy éppen a ruszin nyelvű kísérőtanulmány szenved jelentős hiányosságokban a magyar változathoz képest. Például, teljességgel hiányzik a lelőhelyre történő utalás, ami reprint esetében alapfeltétel. Igaz, a magyar szöveg terjedelmes bekezdésben közli ezt, Poprády Géza főigazgató úrnak is köszönetet mondva. Ám ha ruszinul már nem tartotta szükségesnek a szerző megjelölni, hogy ki jelenleg nemzeti könyvtárunk főigazgatója, azt azért szükséges lett volna feltüntetni – a ruszin szöveg utáni egyharmad üres oldalon –, hogy a Budai Magyar Királyi Egyetemi Nyomda termékének itt közreadott példánya az OSZK tulajdona. Sőt, a másik két kiadás közölt lapjain is megtaláljuk „A M[agyar] N[emzeti] Múzeum Könyvtárából” feliratú pecsétet. Ezúton tudatjuk a szerzővel, hogy ez az OSZK-t jelenti.

A két változat számunkra indokolatlan eltéréseiből még két példa. A magyar szöveg egyértelműen meghatározza a kiadvány zempléni ruszin nyelvjárását – amelyre alapozták napjainkban a kelet-szlovákiai ruszin irodalmi norma kodifikálását –, a ruszin változat erre egyáltalán nem tér ki (76–77., vö. 69.). A magyar változat (75.) azt is kiemeli Kutka érdemei közül, hogy nevéhez fűződik a munkácsi püspökség 1806. évi összeírása, amelyet ugyancsak a szerző adott ki (Nyiregyháza, 1990.), a ruszin változat megfelelő helyén (68.) ezzel szemben azt találjuk, hogy Kutka érdemeit Hodinka Antal is méltatta, s bizonyosságul hivatkozik a szerző Hodinka egy ismeretterjesztő kis cikkére. (Amelyre a magyar változatban viszont nem utal; miért?)

Nem érti a recenzens, hogy a nemzeti könyvtárunk három darabját bemutató, s egyet egészében közreadó reprintből miért maradt el az ilyen kötet kísérőtanulmányától elvárható kollacionálási, könyvészeti, bibliográfiai leírás. (Utóbbi a példányt összevetné a nemzetközi szakbibliográfiákkal, s elhelyezné az OSzK darabját a világon ismert lelőhelyek és azok példányai között; amilyen mértékben ilyen információink vannak.) Ha mindhárom példány az OSzK tulajdona már több, mint fél évszázada – sőt régebben –, akkor nem a háború utáni szekularizáció folyamán került be; nagymértékben emelné a kísérőtanulmány szakmai színvonalát a provenienciális és possessori adatok elemzése, s ha gyarapítási információk nem lennének, akkor legalább a hiányuk konstatálása. Amennyiben a szöveg gondozója kizárólag a nyelvészeti kérdésekre fókuszál, úgy figyelmen kívül hagyja, hogy ilyen kiadványt nem csupán a nyelvészek és talán nemcsak a ruszinisztika művelői fognak olvasni. Ez pedig a szakmai sovinizmus alagútjába vezet. Így hagyja figyelmen kívül Udvari, hogy Kutka szerzőségét illelne vizsgálni, ha pedig a szakirodalomban folyt erről már vita, akkor azt jelezni. Sovány érv, hogy a katekizmus-rész megegyezik Ioann Kutka „Kis katekizmus”-ának megfelelő részeivel. A hittani ismeretek meglehetősen kö-

tött tartalmúak. Ha nyelvilag is eltér az első és a második kiadás, mi cáfolná, hogy Kutka paptársai között keressük a szerzőt vagy közreműködőt? Anonim kiadvány esetében a szerzőségi kérdést nem lehet a kísérőtanulmány egyetlen, hivatkozás nélküli mondatával elintézni. Az egyébként bőséges irodalomjegyzék ellenére. (Érdekes, hogy ez utóbbinak némely tételét, így Bor Kálmán 1995-ös tanulmányát vagy Sztripszky Hiador számos felsorolt munkáját nem hivatkozta meg, s arról sem vagyunk maradéktalanul meggyőzve, hogy hasznosította-e a szerző ezeket.)

Befejezésül a címről. Nem értünk egyet a magyar fordítással: „A ruszin nyelv ábécés-könyve és egyéb tudnivalók tanulni kezdők számára.” (75.) A genitivus jelzői szerepben fordítható melléknéves szerkezettel, a participium cum infinitivo szintén. Ha viszont ragaszkodik a szerző a nyelvészeti precizitás érdekében a szolgai szószerintiséghez, akkor nem értjük, miért fordítja az sz előjáró + instrumentálist kapcsolatot mellékmondattal. Ráadásul, a ’rukovogyije’, (illetve oroszban ’rukovodsztvo’) a görög *encheiridion* ἑγχειρίδιον megfelelője, gondoljunk Epiktétosz hasonló című könyvére. Nem tetszés szerinti egyéb tudnivalókról, hanem alapvető ismeretekről, vezérfonalról van szó. Javasolt fordításunk: *Ruszin ábécés-könyv a kezdő tanulóknak való alapvető ismeretekkel*. Bár az impresszumban már maga a szerző is „Ruszin ábécés-könyv”-et ír; ezen önellentmondásnál súlyosabb következtetés, hogy az impresszumból hiányzik a kiadás megjelölése („Buda, 1799. évi kiadás hasonmása” helyesen: második kiadás hasonmása), ezáltal nemcsak a reprintkiadványok szakmai színvonalától tér el, hanem az olvasókat is félrevezeti. (Kíváncsi vagyok, vajon az OSzK címleírói feltüntetik-e a katalógusban a kiadás sorszámát, ilyen impresszum alapján...)

Végezetül néhány általános tanulság, amely a recenzió terjedelmét is indokolja. Kolofonját tekintve mások mellett az OSzK is nyújtott anyagi támogatást e borítóját tekintve szép

fényes, egyéb szempontból határozottan halovány kötet megjelentetéséhez. Szakmai támogatást vajon nem találhatott volna a kiadó mindkét nemzeti könyvtárunk nemzetközileg ismert cirill könyvészeti szakemberei, vagy a tanítványaiknak tekinthető fiatalabb nemzedék képviselőjében? De legyünk igazságosak: mai

körülményeink között ez a kiadvány bátor vállalkozás, igazán spártai tett. Ám Spártában csak fejszével volt szabad építkezni, célszerűen és durván. Ioann Kutka ugyancsak „János” nevű kortársát idézve pedig: „Isten a részletekben lakik” – mondta Johann Wolfgang Goethe.

FÖLDVÁRI SÁNDOR

TARTALOM

<i>Bartók István</i> : Sylvester János elrejtett kincsei	325
<i>Fehér Katalin</i> : II. József közép- és felsőoktatáspolitikája a korabeli sajtó tükrében	336
<i>Szaffner Emilia</i> : Az első magyar szerkesztőnő és lapja, a Családi Kör	353
<i>Bálint Gábor</i> : A Nova Könyvkiadó története	372

KÖZLEMÉNYEK

<i>Csapodi Csaba</i> : Adalbert „Őúr” állítólagos könyvei Pannonhalmán	388
<i>Bogár Judit</i> : Ifj. Buchholtz György magyar nyelvű köszöntőversei	390
<i>Szelestei N. László</i> : Révai Miklós Magyar Tudós Társaság-tervezetének egykorú magyar nyelvű szövege	397
<i>Ajkay Alinka</i> : Dessewffy József köszöntő levele Batsányi Jánoshoz	407
<i>Enyedi Sándor</i> : Aranka György és a debreceni diák rézmetszők	409
<i>Deé Nagy Anikó</i> : Kazinczy Ferenc könyvei Marosvásárhelyen	411

FIGYELŐ

<i>Botka Ferenc</i> : Egy bibliográfiai sorozat befejezésére	416
<i>Erdész Ádám</i> : Kner Erzsébet	419
<i>Rózsa, György</i> : Modernisation – culture – assistance technique	422
<i>Németh S. Katalin</i> : A magyarországi német könyvek kézikönyvének bemutatása	426

BIBLIOGRÁFIA

<i>Czövek Zoltán–Perger Péter</i> : A magyar nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalom 1997-ben	428
---	-----

SZEMLE

Madas Edit–Monok István: A könyvkuháura Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. Bp. 1998. (<i>P. Vásárhelyi Judit</i>)	442
Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserő Bálint tiszteletére. Szerk.: Balázs Mihály, Font Zsuzsa stb. Szeged, 1997. (<i>Varga Imre</i>)	444
Haiman György–Muszka Erzsébet–Borsa Gedeon: A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773. Bp. 1997. (<i>Pavercsik Ilona</i>)	447
Irinyi József: Német-, Francia- és Angolországi úti jegyzetek. Bp. 1998. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	449
A Tudományos Gyűjtemény (1817–1841) repertórium. Összeáll. Csécs Teréz. Győr, 1998. (<i>Kókay György</i>)	450
„Az író – vállalkozás.” Németh László. Életrajzi kronológia. I. 1901–1948. II. 1949–1975. Összeáll., előszó, jegyz.: Lakatos István. Bp. 1997–1998. (<i>B. Hajtó Zsófia</i>)	451
N. Szabó József: Magyar kultúra – egyetemes kultúra. Bp. 1998. (-y -y).....	452
Maiorescu, Rodica: Cartea veche străină sec. XVI.: Catalog. București, 1996. (<i>Borsa Gedeon</i>).....	453
Bukvar jazúka ruszkago: sz procsim rukovogyijem nacsinajuscsh ucshiszja. [Buda], 1799. [2. kiad.] Reprint. Nyiregyháza, 1998. (<i>Földvári Sándor</i>)	454